

ציונה תג'ר: צילום אחרון

לציונה שיר

ובכן כבר לא ניפרד ממנה בתערוכה רט' רוספקטיבית. גם ציונה תג'ר (88) הלכה לעולמה מבלי שמוסיאון ישראלי מרכזי יציג את מיפעל חייה בשלמותו. כמוה כחלוצי הציוני הישראלי שמשון הולצמן, אריה (ליאו) לובין, נחום גושמן והפסל לוצ'נסקי.

עולם הפוך: הצעירים זוכים לרטרוספקטיבות לפני שיש להם שהות לצפות לאחר (רטרו = לאחר: אספיקו, ספקטרה = לראות). ואילו הזקנים נפטרים אצלנו לבית-עולמם מבלי שניתן להם לממש חציית-אווה צנועה זו של סקירת נוף יצירתם מראשיתו ועד סופו.

וכרמלה רובין שאמורה היתה להיות אוצרת התערוכה האחרונה ואף תיווכה בין האמנית לבין מוסיאון תל-אביב, כבר לא תזכה לאצור את אוצרותיה של ציונה. עד הסוף המד והסרטני נאבקה האמנית העיקשת על זכותה להיות מוצגת באולם הגדול, זה המיועד רק לגדולי עולם וכן לגאונים מקומיים שלא מלאו להם 50 או הכל — או לא כלום.

עכשיו יהיה לא-כלום. אילו רק התערב למענה אחד מאותה פמליה מכובדת של אנשי מדינה שליוו אותה בדרכה האחרונה...

מינהג מגונה בא למדינה: ללוות אדם בדרכו האחרונה, במקום ללוותו בדרכיו שלפני האחרון נות, שכהלוי עזר עשוי לעזור לו.

בדרך האחרונה המלווים בעצם רק קונכייה ריקה, חומר שנפח את רוחו, כל מה שמצמיח רימה. וכן את עצמם, כמוכזב.

לפני כשנה, כשניסיתי לשכנעה להתפטר בעניין התערוכה, — והיא לא אשת-פשרות, השבח באל — אמרה לי: פסוק אחד ליה איתי כל חי ורק לו אני חייבת לשמור אמונים: 'יקום אדם בבוקר לעבודת הבורא ואל יירא מפני המלעי' גים'.

אמרת לי: ומדוע לא תחרטי אותו בשער סיפך החרש?

כימים אלה הופיע הספר, ציונה תג'ר: ציור על זכוכית ורישומים, והנה כשערך מופיע פטוקו של ר' יוסף קארן, בעל השולחן ערוך.

באותה שיחה ביקש שאכתוב משהו לסיפיה — אבל לא עוד רשימה. יש לי מספיק רשימות. בכנות — כדרכה. שאלתי אותה גם אני בכנות במה היתה רוצה, והשיבה לי: שיר.

היה זה השיר הראשון בחיי שכתבתי על פי הזמנה. שכן הזמנתה של ציונה תג'ר היתה שקולה בעיני כנגד תריסר הזמנות של מוות סמויות מן העין.

בעיני היתה היא ההשראה הנראית. אשה קשה וקפדנית ואמנית בעלת-קומה ובעלת-שיעור. בחודשים האחרונים לחייה עוד התווכחה אתי מדוע כתבתי באותו שיר 'זיתים מרים'. הרי נהגה לכבד את אורחיה בזיתים שחורים ומרים שהיא עצמה היתה משמרת ולפיכך דימתה לראות במילותי כפיית טובה, ואולי אף חוסר טאקט של אורח כלפי מארחו. התעקשתי אף אני והסברתי לה שאני אהבתי זיתים שחורים מרים. אבל יותר מזה, הסברתי לה, טעמם המר של הזיתים שבכאן אינו טעם של זיתים אלא טעם של מילים — ואולי כטעם החיים.

הפעם ויתרה, כבר היתה מותשת. אינני יודע

וכך, במקום ערבים ופולסטינים ושטחים ושטחים — נתן זך. על כל פשעים תכסה — נו, הכל יודעים בדיוק מה יכסה. פרויד קורא לזה בשם 'העתקה' (מלשון העברה ממקום למקום), או, אם תרצו, קיבועו, fixation בלע"ז.

ואכן, אך חזר אותו עורך ואיש אשכולות נכבד שלנו מושינגטון המעטירה, שבה כילה כמה חודשי שבתון באחד מאלה גני האקדמון שהוא יוצא חוצץ כנגדם כל חייו, לאחר שקיבל שוב אחת מאותן מילגות נאות שממלכת-האחרות שלנו מחלקת לדרושיה, וכבר שב לנושא החביב עליו. תחילה אירגן מישראל קטן כנגדו בפרשת הפסטיבל הבינלאומי, ולא הסתפק בכך וכתב מה שכתב, ולא הסתפק גם במה שכתב וחזר ושנה ושילש למען יבינו הבריות הבן היטב כי לא הוא המשיך בעת ההיא שידורו. ועכשיו גם אל אמיל חביבי ואל אח'סיה שלו הגיע. והכל בעטיו של זך.

שהרי זהו בדיוק אופיו של קיבועו. שמשלשון קבע, לא מלשון ארעי, הוא נגזר.

ובאמת אמר לו לאותו נתן זך ידיד משותף לאלה השניים, עוד מאותן שנים רחוקות שבהן הצטלבו דרכיהם בחבורה קיקיונית אחת של סטודנטים שנתקראה בשם 'נקראת: רע לך, שאסון גדול תרגש ובא עליו על אותו היד ושותף שלנו. ראשיתו ככך שנולדת והתשכו בכך שכי תבת מה שכתבת ולא חסת עליו ופירסתם. אבל על כל זה עוד מסוגל היה איכשו להתגבר. ואילו על העובדה שעוד בחיים חתך — לא, על זה לא איש כמוהו יתגבר. וראה באמת מה עוללת לו ולחייך הכך מתעמרים בחברים?

פנינו בעניין זה לעמיתנו נתן זך וביקשנו את תגובתו והרי היא לפניכם: 'אכן, צר לי מאוד והריני באמת מצר מכל לב שעוד בארצות החיים חייתי, וכי — יתירה מזאת — בכונתי להישאר במצבי זה כל עוד יתירו זאת הנסיבות. אבל אם באמת יתאגרו ככך מבקשי טובתי ושלומי אמוני לאגודה אחת וישטחו לפני את בקשתם בלשון נעימה ובדברים היוצאים מן הלב ונכנסים אליו, למען אפנה מרצוני את מקומי עלי-ארמנות, ואפילו לא בטרם עת — אני מבטיח לאמנה. אבל אשקול את בקשתם ככל כובד הראש הראוי לה. ולוא רק כרי שיוכלו להתפנות סוף-סוף מנושא זה ששמו נתן זך ולהקדיש את כל חילם ומירצם ושומת-ליבם לנושאים אחרים, חשובים ודוחקים לא פחות ואולי אפילו מעט יותר, בתחומים שהם מופקדים עליהם'.

ת. קארל

הגשר והקשר

„בוגד וגשר חד הם, שניהם מוליכים לעבר השני“ (פתגם עממי אירי מצוטט מתוך ספ' רו של מירון בנבנשתי, 'הקלע והא' לה')

לא. הוא לא למד כלום ולא ילמד דבר. מממשלת-האחרות שבה דגל בשעתו חזר בו — טוב עשה. יפה ראה את אשר עוללה זו. פה ושם בארץ-ישראל. חזר בו כדרך שחזרו בהם מרבית חבריו.

חלף זמן ועמד וחילל סיסמה נבואית חרשה בחללי-הרועים שבידו. משהו מעין 'העתיד טמון במנגל', או, ביתר דיוק, ישענן יבוא בהתברגן ובהתמשל המנגל.

לפחות היתה בכך מידה של אופטימיות. מגיס' יונו הקודם בפובליציסטיקה פוליטו-אפוקליפ' טית ניתן היה להבין שלא תהיה לנו תקומה עד אם יפנה אור התכלת העזה של אזורנו את מקומו לאור הדוברכנים הרך של מחוזות צ'כוב.

עכשיו משנבחר לסופר הפופולארי ביותר של רשת סטיוצקין חש כנראה שהוא נתבע שוב לומר את דברו לאומה. אבל — לא. הוא למד דבר ולא ילמד כלום. אולי בכך שורש כוחו ותעוזתו.

וכך, במקום ה'אחרות' הלאומית" שהזכיבה — עכשיו: 'אחריות לאומית'. ומהי בריה חרשה זו אם לא, נשך — לחידוש ההידברות בעט ישראל. ועל כרוז ברוח זו הוא חותם עכשיו ביחד עם הרב יואל כרנגו והפופוסטור אליעזר שבידי, מהוגי הדעות של 'גוש' הסיקריקין של ימינו, ועם כמה בעלי 'אחריות לאומית' אחרים.

ואכן, זהו בדיוק מה שדרשו לנו באלה הימים: חידוש ההידברות עם אהרון מגד אשר כנשיאו הקודם של ארגון פא"ן הישראלי העביר למרכזו

קניון וחניון. חיפה איברה עוד אחד מאתריה-יירות המע' טים שנתורה בה — אולי את היסטיכוני שבהם. ואוכלוסייתה הערבית איברה את היסיו הפשוט וההגייוני ביותר לפיתרון בעיית הצפיפות הנוראה ברובע ואדי ניסאם — האחרון שנתר לערביי חיפה. עתה יפול 'סאליב' שלל בדיהם של קבלנים, ימים וספרים בנוסה המופר. ניתן להניח כי עייתית-חיפה הגובה גם היום את אחת הארנונות הגבוהות בישראל לא תצא נפסדת מן העיסקה. לעיר, לעומת זאת, ייגרם מעוות שלא יתקן לעולם.

בטכס-האשכבה החגיגי עלה צעיר חיפני בן 23, ארז ארוב, על אחד הבניינים החרוסיים ומשם ניגן כסאכסופו קרואים בשם העווקה האחרונה שאותו חיבר במיוחד להזדמנות זו. הצלילים הנפלאים פשטו בין תילי החורבות, נהמו, ייבבו, זעקו, תקעו תרועת שברים. אבל מה הם צלילים? הספידו גרשון קניסל ונתן זך, יוזמי הקמת הוועד לשימור ואדי סאליב, הצייר שמעון פלומ' בו, אחד משני היהודים האחרונים שנתרו ברובע, בבניין שנסרק בעקבות מלאכת ההרס של הבולדוורים, והמשוררת שולמית אפפל, ילידת הוואדי, שהגיעה במיוחד מתל-אביב.

אני משם, כתבה שולמית אפפל בחוברת-יזכור מיוחדת שיצאה לרגל האירוע — זאת אומרת, אני מכאן. מפה. כולם נוסעים לאירופה למצוא שם את ערי נעוריהם ונעורי יקיריהם. את הרחוב שלי החריבו יהודים... לפעמים, בדרך לעבודה, אני מתנגבת ורואה מרחוק את שכונת מאה שערים בירושלים. מה שהיה הוא שישנו. איראשר להתגנב כך מאחורי הגב של ואדי סאליב. אין לו גב, אין לו כתובת...

האחרות כולם מתו ועברו לכרמל ולקריות והרוחבת העלו צתחה של ביוב וסגור את קולנוע, 'הדר' והורידו את השוק הסיטונאי לרחוב הראשי ופתחו מוסכים והעבירו את המרוקאים לבלוקים בקרית-ים ב' רג' וב' דרך לנוה-שאן לעודד מוסלמית אפפל, ילידת את היופי. שרפו ואת האפר פיזרו בים. עכשיו אני גרה כל כמה שנים בעיר אחרת.

כבר לא משנה לי באמת.

בערב נאספו כ-150 איש בבית היוצר שברחוב פבונר לפתיחת תערוכה שבה משתתפים מיטב אמני ישראל שציירו את הוואדי וכן אמנים שנו"ל דו או התגוררו בו. הנאספים חגגו את הוצאתה של חוברת-היזכור המפוארת ליופי שהיה. שמעון ישראלי קרא מקאמה המתפרסמת בגליון זה, אמיל חביבי סיפר על ילדותו החיפאית וסיהאם דאוד קראה את שירה המופיע בחוברת-היזכור. הפרופ' אריד כהן, ראש בית-הספר לחינוך באוני' ברסיטת חיפה, דיבר בכאב עצור על 'שורדי הקב רים' שאינם מותירים לנו. את הבית בו צמחנו יחד, ואשר בו — אם כך יימשכו הדברים — נאבד כולנו יחד'.

אך אריה גוראל, אמן המים (מיגלשות, מיו"ר קות ומיפישיות) לא יכול היה לשמוע את הדברים. הוא שוב נסע לאחד מביקוריו הרבים בחו"ל. אולי לקייפטאון, דרום-אפריקה, שעמה יש לחיפה שלו ברית ערים תאומות.

ג. תנעמי

מזגד

בעיות זכות

ובאמת, מה יעשה משורר ועורך מוסף ספרותי נכבד בישראל כאשר הוא קם בכל בוקר משנתו וקורא בעיתון כי עוד ערבי אחד או שני ערבים או שלושה 'פולסטינים' מרגו בשטחים? מה יעשה? מה השאלה? — ייטפל אל נתן זך.

ומה יעשה אותו משורר-עורך-סמאי-מתרגם שהמיקרה זימן לו כהונת רמה זו של יו"ר הסניף הישראלי של איגוד הסופרים הבינלאומי פא"ן להגנת חופש היצירה ויוצריה, כשהוא קורא בו באותו עיתון כי כ-15 מעמיתיו הסופרים והמשרי ררים (נכון, מן ה'שטחים', לא מרמת-אביב, חלי-לה?) נמקים ומתייבשים במחנה אנצאר 3 שבנגב? מה יעשה? שאלת תם. יקום וייטפל אל נתן זך.

וכהשלמה, ולשם חיווק ותיגבור, ישגר עוד מישלחת סופרים על חשבון הבארון — לא, לא למחנה אנצאר 3, חלילה, כי אם... לסיאול. שמעמם! לא, אין כאן טעות. לקוריאיה הדרומית, שהרי שם עניינם הרוחק ביותר של סופרי קלוב פא"ן באלה הימים. כמימים ימימה. אין חרש תחת השמש.

אם השתכנעה. היום הייתי אני מוותר על הזיתים השחורים, ואילו היא — מן המקום שבו היא נמצאת עכשיו — מחייכת אלי את אחד מחיוביה הנריים המריים ומבקשת ממני שלא אוותר.

ציונה תג'ר מצוירת

הפיר, תמיד הניר או הבד, עכשיו גם הזכוכית, מברשת, צבע, החמרים הפשוטים, זוהי נקדתי-המוצא: מה שבחוץ יהיה למה שבפנים בחוץ.

השאָר הוא רק שירה מאמנה של זמן עובר, זה יותר מחמשים, ששים שנה ציור, למודים, נשואים, לדה, אמנות, ציור ויין ביתי, זיתים גדולים מרים. כך צריך היה להיות.

ציונה תג'ר מצוירת. היו ימים קשים, תודה. ראה את הכתם הצפתי קובע, את הקו שבאילת דוחק,

דיוקן עושה דין לעצמו. צבעים כבר יפיקו עולם מן המברשת, הזכרון, מה שצריך היה להיות

על הניר, חיי הבד, הלבד. כאיקונין או כאמנות הזקנים בצפת. אשה חיה ציור כמעט חיים תמימים, מצירת שעות, לילות, ציורים על זכוכית כאלו

פגשה לראשונה ניר מכר, עכשיו זכוכית, בצבעים, מבלי דעת. השאָר הוא רק שירה או הרגל צבעוני ממימים אחרים: ציור נשאר בכתמים, בצבע, בקו, לא במלים.

נתן זך

שביקש מורם הרוחני של אלה ודומיהם, נתן אלתרמן מנוחתו עדן, לעודד בשעתו בין הספרות העברית לבין מישרת ישראל באחת משעותיה הלא-יפות הלא-מעטות (אשמח למסור פרטים על אותם מיפגשים, אם אתבקש).

ולכן, לטישטוש מושגים ועמדות מין זה, לעירפול התחומים שבין אמת וסקר, בין חוק האגורוף ומישפט הצדק, בין השלח הצדיק (כי צדיק בדינו השלח) לבין מידות הסובלנות וההבלגה — לכך ייקרא מעתה בשם 'גשר'.

לא. אני הייתי מציע לפליטי ועריקי. אור הת' כלת העזה' — שבה יש כידוע (ראה גם אלבר קאמי) רק אמת אחת, לא שתיים או 12 — לבחור לתנועתם בשם אחר: קשר, קשר ההאפלה. הוא פשוט מיטיב יותר לבטא את רוח 'עקדנותיהם'.

עין ערדך

הבינלאומי של אותו ארגון מידע. אחראי" שאוב ממקורות 'גורמי הבטחון' שלנו (אלו גניברג הוא שחשף את הפרשה לעיר-כל) בעניינם של סופרים ערבים כלואים במעצר מינהלי. ובכלל, חידוש ההידברות בין 'כל המחנות': בין הכובש לנכבש, ובין הכלאי לעציר, בין המטורף והקנא וחסר-המעצורים לבין איש-התרתכות ובין המלווה המופ' רע של חבורת נערים ונערות תועים ומותעים לבין אותה תינוקת שעינה נשפכה החוצה.

במילה אחת: גשר. גשר בין אהרן אפלפלד, אף הוא מחותמי הכרוז החדש, אותו אפלפלד אשר הכריז לא-מכבד כי 'לא יפתח את רלת ביתו לסופה העוברת בארץ', לבין הסופרים והמשרי ררים הערבים אשר לא יפתחו את רלת ביתם כיוון שהם כלואים באוצאר 3 ו'מתקנים' דומים מסוגו.

והידברות. אולי על מישקל אותה 'הידברות'